PIENIĄDZ PAPIEROWY

ILUSTROWANY DODATEK KWARTALNY DO „ZAPISKÓW NUMIZMATYCZNYCH“

POD REDAKCJĄ TADEUSZA SOLSKIEGO

Nr. 2. KWIECIEŃ — CZERWIEC 1926 ROK I.

O ODMIANACH.

Celem niniejszej notatki nie jest bynajmniej ustanawianie jakichś stałych reguł, jakie bony należy zbierać, lub które z nich można uważać za odmiany, godne włączenia do zbioru. Pod tym względem panują w naszym światku zbieraczym zapatrywania bardzo różnorodne i krańcowe. Z całą pewnością można twierdzić, że tyle jest pojęć o odmianach, ilu jest zbieraczy. I zasadniczo wszyscy mają słuszność, gdyż każdemu wolno zbierać wszystko to, w czem znajdzie upodobanie.

Chciałbym tu raczej ustalić pewne zasadnicze reguły, któremi należy kierować się w katalogowaniu odmian bonów. Zbyt szerokie i drobiazgowe wyszukiwanie odmian, które może być tolerowane w zbiorze, doprowadziłoby ułożenie katalogu do absurdu. W tym wypadku katalog przy najlepszych chęciach nie byłby nigdy kompletny.

Przy badaniu odmian zwrócić należy przedewszystkiem uwagę na sposób wykonania, który polega na powieleniu mechanicznem (drukiem, w litografji i t. d.) lub indywidualnem (bony pisane, stemplowane). O tych ostatnich można powiedzieć, że każdy spotkany okaz z natury rzeczy, jest odmianą, bo nie znajdziemy nigdy dwóch bezwzględnie identycznych sztuk. Nie pozostaje więc w tym razie nic innego, jak tylko zaznaczyć przy tych bonach w katalogu sposób wykonania. Między nimi doszukać się możemy odmian tylko w materjale, na którym zosłały sporządzone, a więc odmian w gatunku papieru.

Natomiast przy bonach drukowanych, litografowanych, hektografowanych, odbijanych z kliszy, wogóle powielanych za pomocą techniki graficznej, możliwem jest szczegółowe wyliczenie ważniejszych różnic, stanowiących odmiany. A więc przedewszystkiem jakość materjału, którym mogą być wszelkie gatunki papieru (na szczęście nie spotykamy wśród polskich bonów na jedwabiu i skórze!). Nawiasem trzeba dodać, że odmiany niekoniecznie wskazują na odrębność emisji. Wiele odmian znajdujemy w barwie papieru i w znakach wodnych. Rozpatrując dokładnie bony drukowane, spotykamy często różnice w treści tekstu, w kształtach czcionek literowych i cyfrowych,

w obramieniu i ozdobach drukarskich. Słowem, każdą najdrobniejszą nawet odmianę, występującą w druku, należy zarejestrować.

Za daleko prowadziłoby nas katalogowanie odmian, polegających na dodatkach uzupełniających drukowane bony, a więc odmian w numeracji, podpisach, formie i barwie stempli i t. p. szczegółach, chyba, że skąd inąd wiadomo, iż właśnie te dodatki stanowiły o różnych emisjach.

Na bezdroża sprowadziłoby doszukiwanie się zbyt subtelnych odmian w barwie druku. Tam, gdzie bony wydrukowano w osobnych, zasadniczo różnych barwach, n. p. jedna emisja w niebieskim, druga w bronzowym kolorze, odmiany są oczywiste. Ale w tych wypadkach, gdzie bony jednej i tej samej barwy różnią się między sobą jedynie odcieniem silniejszym lub słabszym, nie można mówić o odmianach, bo głębszy ton barwy zależy od ilości odbitek; również i światło, działające przez czas dłuższy na bon, osłabia wyrazistość barwy.

Nie sposób w krótkim zarysie wyliczyć szczegółowo wszystkie możliwości: w wynajdywaniu różnic między bonami gra wybitną rolę spostrzegawczość zbieracza oraz ilość posiadanego materjału, służącego do porównania.

Tadeusz Solski.

BONY DLA JEŃCÓW I KOPALŃ.

W katalogu p. Tadeusza Solskiego „Polska Moneta wojenna“ Cz. II. pominięte zostały bony wydawane przez wojskowe władze niemieckie dla obozów jeńców, oraz bony używane w kopalniach i zakładach fabrycznych Górnego Śląska, w których przeważnie byli zatrudnieni jeńcy wojenni. Stąd też i bony dla nich wydawane mają pewną odrębną cechę i tworzą zwykle w zbiorach osobną grupę. Dla uzupełnienia tego braku sporządziłem poniższe zestawienie oparte na znanych mi polskich zbiorach oraz na wydawnictwach niemieckich i notatkach w miesięczniku „Das Notgeld“.

I. Spis pieniędzy papierowych wydanych przez wojskowe władze niemieckie na terytorjum byłego zaboru pruskiego.

BRODNICA — (Strassburg in Wpr.) Pomorze:
Oficerski Obóz Internowanych XVII Korpusu Armji (O. G. L. XVII A. K.)
1/12 1917 fen. 1, 5, 10, 20, 50, mk. 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100.

CZERSK — Pomorze:
XVII Korpus Armji (XVII A. K.) fen. 1, 2, 5, 10, 20, 50, mk. 1.

GRUDZIĄDZ — (Graudenz) Pomorze:
Oficerski Obóz Internowanych (O. G. L.)
a) 1/6 1918 fen. 1, 5, 10, 50, mk. 1, 2, 5, 10, 20, 50,
b) 1/9 1918 fen. 1, 5, 10, 50, mk. 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100.

POZNAŃ — (Posen) Wielkopolska:
V Korpus Armji (V A. K.)
a) fen. 1, 5, 10, 20, 50,
b) z nadrukiem [Kan. G. St.] = Kantyna Obozu Internowanych w Strzałkowie fen. 1, 5, 10, 20, 50.

SKALMIERZYCE – (Skalmierschütz) Wielkopolska:
V Korpus Armji (V A. K.) mk. 1, 2, 5.

II. Spis pieniędzy papierowych, wydanych przez prywatne firmy, na terytorjum polskiego Górnego Śląska za czasów okupacji pruskiej.

CHROPACZÓW — (Schlesiengrube) G. Śląsk:
Silesia Eisenhütte K. G. L., b. d., ważne do 31/12 1918 fen. 2, 5, 10, 50, mk. 1, 2, 5,
Guidohütte Fürstl. von Donnersmarcksche Zinkhüttenverwaltung, b. d., mk. 1, 2, 3, 5.

CZERNICA — (Czernitz) G. Śląsk:
Czernitzer Steinkohlen Bergbau A. G.
a) Kopalnia Hoym, b. d., fen. 10, 20, 25, 50, mk. 1, 2, 3,
b) „ Charlotte (Erbreichschaft) fen. 5, 10, 10, 10, 25, 25, 50, 50, mk. 1, 2, 3, 4, 5, 5. Uwaga: odmiany w kolorach i czcionkach,
c) Kopalnia Leoschacht I. b. d., mk. 3, 4, 5; II. b. d., fen. 25, 50, mk. 1, 2, (przerobione z Erbreichschacht),
d) Schreiberschacht, b. d., fen. 5, 10, 10, 10, 20, 20, 25, 25, 25, 50, 50, 50, mk. 1, 2, 2, 3; Uwaga: odmiany w kolorach i czcionkach,
e) Lager Neuhof, b. d., fen. 10, 20, 50 (przerobione z 10 fen.), mk. 1, 1, 2, 3.

STRZYBNICA — (Friedenshütte) G. Śląsk:
Oberschl. Eisenbahn-Bedarfs A. G. Stahlwerke Friedenshütte, b. d., fen. 50, mk. 1, 3, 6,
Baraki Friedenshütte, b. d., fen. 50, mk. 1, 3, 6.

KRÓLEWSKA HUTA — (Königshütte) G. Śląsk:
Zarząd Huty, b. d., fen. 5, 10, 50, mk. 1, 2, 5.

LIPINY — (Lipine) G. Śląsk:
Zarząd „Oekonomie“, b. d., mk. 2, 3.

PARUSZOWIEC — (Paruschowitz) G. Śląsk:
Eisenhütte Silesia, b. d., fen. 1, 2, 5, 10, 20, mk. 1, 2, 5.
ŚWIĘTOCHŁOWICE — (Schwientochlowitz) G. Śląsk:
Deutschlandsgrube, b. d., fen. 5, 10, 50, mk. 1, 2, 3, 5, 10, 20.

(C. d. n.) *Henryk Hendler.*

INWENTARYZACJA

Uzupełnienia „Spisu bonów wojennych" (Cz. I, wyd. 2) T. Solskiego, (Nadesłali pp. Hendler, Jampoller, Nepros i Solski).

Chabielice: Nr. 252: kop. 5.
„ Nr. 253: kop. 5.
„ Antoni Pawłowski, sklep spożywczy, kop. 10, 30, b. d.
Chrzanów: W. Bielebki, K 1, 12/7 1919.
„ R. Schnitzer, h 50, 16/5 1919.
„ Sina Kurz, K 1, 15/7 1919.
„ P. J. Lifschütz, h 50, K 1, 2, 5, b. d. (1919).
„ Zarząd bożnicy wielkiej, fen. 40, 50 (1920/1), w żargonie, rok 5681.
Kiełczygłów: Handel kolonjalny Szlama Glik, kop. 40, b. d.
Mierzyn: Kasa Poż. Oszcz., kop. 40, b. d., (w stemplu: Towarzystwo Pożyczk.-Oszczędnościowe w Mierzynie).
Pajęczno: M. Kohn, kop. 50, b. d.
Równe: Rówieńska ludowa Kooperatywa, karb. 5, b. d. (1919). Na papierze pergaminowym. W języku ruskim.
„ Kooperatywa „Wzaimnaja Polza", rb. 10, 1919. Dzień i miesiąc wydania wpisane. W języku rosyjskim.
„ Rówieńska Kooperatywa „Wzajemna Koryśt'", karb. 5, 10, b. d. (1919). W języku ruskim.
„ Rówieńskie Towarzystwo Spożywców (Potrebitelej), rb. 5, b. d. (1919). W języku rosyjskim.
„ Rówieńskie Spożywcze Towarzystwo, karb. 5, b. d. (1919). W języku ruskim.
„ Kooperatywa drobnych kupców, rb. 1, 5, b. d. (1919). Kwota dopisywana. W języku rosyjskim.
„ Miasto (Prodowolczyj Widdił), karb. 5, 1919. Dzień i miesiąc wpisywane. Na pergaminowym papierze. W języku ruskim.
Sanok: Fabryki maszyn i wagonów L. Zieleniewski Tow. Akc., K 1, 2, 5, b. d. (1919). Waluta nieoznaczona, wartości wybijane stemplem, pieczęć firmowa, 2 podpisy faksymilowane.
Uniejów: (pow. Turek). Landsturm Inf. Bat., fen. 10, X 1914.
Warszawa: (Mokotów). Mokotowski Komitet Obywatelski, kop. 10, 4/11 1914.
Wypichów: Nr. 491: kop. 50. *T. S.*

Uzupełnienia „Spisu bonów wojennych“ (Cz. II. Ziemie byłego zaboru pruskiego) T. Solskiego.

Zanim będę mógł przystąpić do nowego wydania spisu bonów zaboru pruskiego, dokładnie opracowanego na podstawie dotychczas zebranych materjałów, podaję tymczasem ważniejsze uzupełnienia i sprostowania.

Ponieważ niebawem pomieścimy na łamach „Zapisków“ osobny spis bonów gdańskich, pomijam obecnie ten dział.

Powołane niżej numera odnoszą się do numerów „Spisu“ Cz. II wydanego w roku 1923.

Nr. 8. g) dodać Mp. 20.

Nr. 12. dodać Mk. ½ 1/12 1914.

Nr. 14. Damasławek (nie Domasławek).

Nr. 15. Fordon Miasto:

a) ₰ 5, 10, 50, b. d. (1916). Wydawca i miejsce wydania zaznaczone tylko stemplem.

b) ₰ 10, 50, b. d. (1917). Miejsce wydania wydrukowane, wydawca tylko w stemplu.

c) ₰ 10, 50, b. d. (1917). Miejscowość, wydawca i pieczęć miejska wydrukowane.

Nr. 16. Piechcin (Hausdorf) pod Pakością.

Nr. 27. Mk. 2, z błędem w dacie: 10/11 1919 w. 1/2 1919.

Nr. 29. c) Mk. 1, 2, 3. Nie znajdowały się w obiegu.

Nr. 30. a) istnieją ₰ 50, Mk. 1, z „Kämmereikasse der Stadt Janowitz“ oraz ₰ 50 z „Kämmereikasse Janowitz“.

Nr. 31. ważne do 1/7 1920.

Nr. 34. skreślić Mk. 10, 20.

Nr. 38. d) dodać Mk. 1, 2, 5.

Nr. 42. dodać b) Zarząd dóbr. Mp. 50, 100, 200, 300, 500, b. d. (X. 1922).

Nr. 49. c) dodać Mp. 20.

Nr. 54. b) data 1/12 1917.

Nr. 55. Golina Wielka (Langguhle).

Nr. 70. Nakło. Miasto:

f) Mk. 5, 20, 1/11 1918.

g) Mk. 1, 2, 5, 20, 10/11 1918 w. 1/2 1919.

Nr. 71. skreślić w całości.

Nr. 123. b) dodać Mp. ½.

Nr. 128. data 6/11 1918 w. 1/2 1919.

Nr. 149. g) skreślić Mp. 2.

Nr. 150. a) skreślić Mk. 5.

Nr. 159. a) dodać ₰ 50.

Nr. 172. g) istnieją również Mp. 2 omyłkowe „2 marka“.

Nr. 175. dodać d) Mk. 1, 2, 5, 20, 50, 21/2 1920 w. 31/12 1920.

Nr. 177. h) dodać Mp. 10.

Nr. 192. d) dodać ₰ 10.

Nr. 197. c) dodać Mp. 20.

Nr. 203. dodać h) ₰ 50, b. d. w. 1/7 1920.

Nr. 205. e) skreślić.

Nr. 207. b) dodać Mp. 1.

c) Mp. 10, 1/2 1920 w 31/12 1920.

Nr. 226. ma być Gmina (nie Zarząd dóbr).
Nr. 235. a) dodać ₰ 10, 50.
Nr. 236. dodać d) ₰ 25, 30/1 1920.
Nr. 239. dodać b) ₰ 50, b. d. (hektografowane).
Nr. 265. dodać a) ₰ 5, 10, 50, 5/1 1917 w. 1/7 1917.
Nr. 286. b) dodać ₰ 50.
Nr. 286. d) skreślić w całości.
Nr. 323. skreślić.
Nr. 332. dodać Mk. 1.
Nr. 334. dodać ₰ 75.

T. S.

Uzupełnienie I. „Spisu metalowych monet prywatnych..." M. Kuczyńskiego (Zobacz Nr. 3, 1925, str. 73 i Nr. 1, 1926, str. 6).

14. b) ORZEGÓW — Śl.
Beuthener Godula Zinkhütte, b. d., 10, 20, 50, cynk. okr.; 1·—, 2·—, 5·—, cynk 8-y; 10·—, cynk okr.
Gotthardschacht, b. d., 1, 2, 5, 10, 50, 100, cynk okr., (błędnie wybite Gotthardtschacht).
POZNAŃ — Kernwerk.
Oddział łączności fortecznej Kernewerk, (wartości?)
PSZOW — (Pschow), Śl.
Kopalnia Anna, b. d., 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200, cynk okr.
RUDA — Śl.
G. v. B. W. (Graf von Ballestrem Werke (Kriegsgefangenengeld), b. d., 10, 25, 40, cynk 8-y; 40 aluminjum okr.

35. a) b) RYDZYNA.
Oficerski obóz jeńców V korpusu armji.

36. SKALMIERZYCE — (Skalmierschütz), błędnie podano Skalmierszytz.
Obóz jeńców V korpusu armji.
STRZYBNICA — (Friedenshütte), Śl.
Obóz jeńców Strzybnica, b. d., 5, 10, 10 (dziurkowane), 50, 100, 3·—, cynk okr.
Huta Frieden, b. d., 5, cynk 8-y.

44. TUCHOLA.
Obóz jeńców XVII korpusu armji.

Henryk Hendler.

CZASOPISMA ⧉ KSIĄŻKI ⧉ KATALOGI

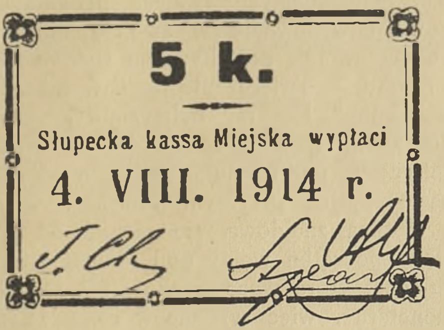
Friedrich Redder, Lipsk, Verzeichnis... Nr. 22. Maj 1926. *Polonica:* Bony obozów jeńców wojennych. Nr. 1804/5: Grudziądz 1, 5, 10, 50 fen., 1, 2, 5, 10, 20 mk z 1/6 1918, te same z 1/9 1918. Nr. 1812: Huta Laury, W. Fitzner 1 mk, bez daty.

Monety metalowe obozów jeńców. Nr. 1834: Rydzyna 1 fen., 10 mk. Nr. 1835: Rydzyna 5, 10, 50, 100 fen. Nr. 1837: Chropaczow (Schlesiengrube) 2 mk. Nr. 1839: Świętochłowice, Falvahütte 10 fen.

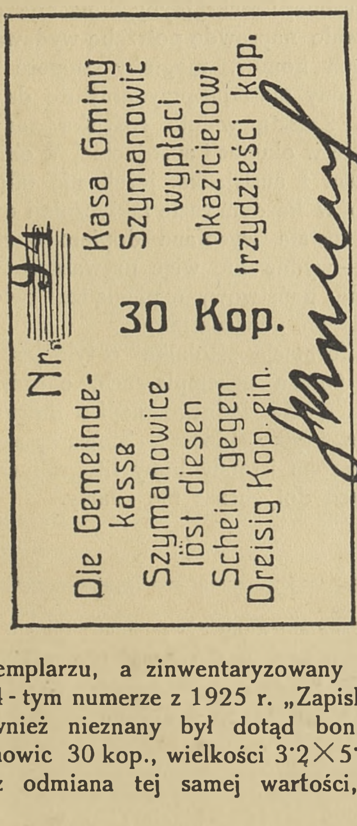
Monety metalowe miejskie. Nr. 1879: Kępno 5, 10 fen. Nr. 1892: Poznań 10 fen. 1917.

NOTATKI

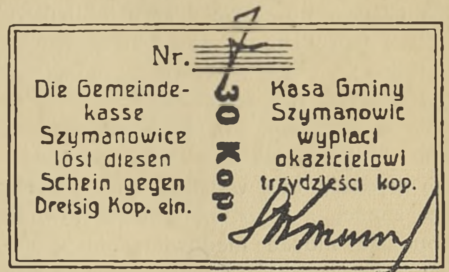
Bony słupeckie i szymanowickie. Na załączonych obok rycinach reprodukujemy w naturalnej wielkości 3 bony

pochodzące ze zbioru p. Wysokowskiego z Warszawy. Bon Słupcy z daty 4/8 1914 znany jest dotychczas tylko w jednym

egzemplarzu, a zinwentaryzowany został w 4-tym numerze z 1925 r. „Zapisków". Również nieznany był dotąd bon Szymanowic 30 kop., wielkości $3{\cdot}2 \times 5{\cdot}7$ cm, oraz odmiana tej samej wartości, lecz w rozmiarach $4{\cdot}5 \times 8$ cm, która wraz z 5, 15, 20 25 kop. notowanemi w katalogu Solskiego pod Nr. 472 tworzy pełną serję.

Co to jest? 1) P. Tadeusz Solski w swym katalogu (Cz. I.) podaje pod Nr. 326 następującą edycję:

„Kalisz. Apteka J. Kijewskiego b. d. kop. 20 (pisane, ze stemplami dodatkowo innych firm)". Zainterpelowałem w tej sprawie p. J. Kijewskiego z Kalisza, który mi nadsyła poniższą odpowiedź: „Komunikuję uprzejmie, iż żadnych bonów pieniężnych apteka moja, jako taka, w 1914 roku ani w innym czasie, nie wypuszczała; wydawał je natomiast Magistrat m. Kalisza w celu zapobieżenia brakowi drobnych pieniędzy w początkach okupacji niemieckiej; na życzenie tegoż magistratu były one podpisywane przezemnie, jak również i przez paru innych obywateli m. Kalisza".

Edycja więc powyższa powinna być stanowczo na zasadzie tego wyjaśnienia uważana za wydanie Magistratu m. Kalisza. Apelujemy jednak do Sz. Zbieraczy z prośbą o łaskawe informacje w tej sprawie. Dotychczas znany jest tylko jeden egzemplarz z edycji omawianej znajdujący się w zbiorze p. Stefańskiego w Warszawie.

2) Według informacji i egzemplarzy znajdujących się w zbiorach pp. Neprosa (Warszawa) oraz Hendlera (Łódź) Stowarzyszenie Spożywców „Rolnik" w Rozprzy,

ziemi Piotrkowskiej, wydało swoje własne bony pieniężne.

Bony te, to wojenne rosyjskie banknoty zdawkowe, zaopatrzone tylko stemplem powyższego Stowarzyszenia. Znam następujące wartości:

kop. 1, 2, 3, 5, 50,

oraz znaczki pocztowe z serji jubileuszowych z nadrukiem rosyjskim na odwrociu, iż posiadają obieg na równi z pieniądzem państwowym, w wartościach:

kop. 10, 15.

Bony powyższe jako curiosum pod względem wydania biją wszelkie inne dotychczas znane, z tego też samego powodu wzbudzają mocne niedowierzanie w sferach zbieraczy, którzy twierdzą, iż są one zabawką i nigdy w obiegu nie były i roli bonów nie spełniały. Zachodzi więc pytanie, czy należy je katalogować, czy też nie (w dziełku p. Solskiego brak ich zupełnie).

Powyższe Stowarzyszenie udzieliło mi następującej odpowiedzi: „Podczas wojny Stowarzyszenie nasze wydało pewną ilość bonów litografowanych i na znaczkach rosyjskich od 1—50 kop. z pieczątką Stowarzyszenia".

Chcąc tę sprawę ostatecznie ustalić zwracamy się do ogółu zbieraczy z prośbą o wyjaśnienia. *hen-hen.*

Od Redakcji. Odpowiedź ad 1. Wobec stanowczego wyparcia się ojcowstwa kwestjonowanego bonu przez p. Kijewskiego, nie pozostaje nam nic innego, jak przestać zaliczać ten okaz do bonów. Nie możemy zgodzić się z autorem notatki, który na podstawie słów p. Kijewskiego przypisuje go Magistratowi Kalisza, gdyż to wyjaśnienie odnosić się może tylko do znanych powszechnie bonów m. Kalisza z daty 1/8 1914, które rzeczywiście noszą różne podpisy, a trudno przypuszczać, aby Magistrat — mając już wydrukowane własne bony (najwcześniejsze, jakie znamy) — zlecał prywatnym osobom wydawanie w swojem imieniu bonów w tak prymitywnem wykonaniu.

Ad 2. Twierdzenie ongiś wyrażone, że „bony" Rozprzy były sfabrykowane dla zabawki, albo specjalnie ad usum zbieraczy, podtrzymuję nadal, a to dla następujących przyczyn. Piotrków wraz z okolicą znajdował się niemal od samego początku wojny pod okupacją austrjacką, która wprowadziła swój system monetarny, więc wydane w roku 1915 surogaty rosyjskiej monety zdawkowej, jakie rzekomo stemplował „Rolnik" w Rozprzy, mogły na tem terytorjum znajdować się przypadkowo i w bardzo ograniczonej ilości. Gdyby Stowarzyszenie odczuwało naprawdę potrzebę wydawania własnych bonów, mogłoby znaleźć bez trudu inny materjał przydatny do drukowania. Zresztą waluta rosyjska znajdowała się w okupacji austrjackiej w obiegu na równi z austrjacką, jeżeli nie oficjalnie, to w każdym razie faktycznie i urzędowo została wycofana dopiero w roku 1920; wydawanie więc prywatnych bonów na państwowym pieniądzu byłoby oczywistym nonsensem.

Informacja „Rolnika" o tyle jest nie ścisłą, że na egzemplarzach, o których mowa, niema żadnego napisu litografowanego, tylko pieczęć Stowarzyszenia. Może zatem istniały bony litografowane, lecz tych dotychczas nie znamy.

Z drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, pod zarządem Józefa Ziembińskiego.